

Regurdientschas da Haiti

Christian Hassler raquenta digl sieus vieadi da lavur agl spital d'Albert Schweitzer

■ (anr/bt) L'antscheata da quest on à Christian Hassler da Donat passanto prest dus mains a Haiti par montar egn andrez solar segl tetg d'egn spital. Agl savundant raquenta el a La Quotidiana la fegnamira da sieus vieadi da lavur a da las sias experienzgas sen quel'ins-la caribica. «Ansasz lev'jou schon adigna far part d'egn project agl Tearz mund», veva' fatg iel parpiest gea avant ons, iel Christian Hassler, iel pionier da l'energeia solara agl Grischùn, schiprest c'el vegi ampo tains a peada. Da prest dus ons annà à l'iel sieus fegl Christ-Andri surprieu iel manaschi. Quegl e alura sto iel mumaint par meter an vigur que parpiest. «Par meter a disposiziùn la mia savida ad oters, sainza vagnir pajieu par-suainter», motivesch'la la sia bün'intenziùn. «Ca sund gest ieu a Haiti à da far cugl miedi Rolf Maibach da Gliant c'an-cusch da blears ons annà.» Maibach e davanto ancunaschaint sco manader a promotur digl spital par unfants Albert Schweitzer a Haiti. Par quels marets eara'el ear vagnieu numno «Svizer digl on» suainter iel tearatriebel digls 2010.

Suainter aver surlascho las hotas agl fegl à l'iel Christian peia piert a l'organisasiùn da Maibach da far lavurs par leza. An egn santupada à l'iel miedi ear fatg a saver c'els vegian planiso d'angrandir iel sistem d'electricitad digl spital. «Quel cunsisteva alura d'egn generatur cun motor da diesel ad egn mudest andrez solar. El à amparo me scha fussi pront da far quegl par c'i possian vagnir independents tant sco pussevel digl diesel. Par vagnir a saver tge ca quegl munti en el a sia duna viageus ansemel cun Rolf Maibach liaint. Turnos da Haiti iel favrer 2017 à Christian Hassler sadezidieu da sorprendender da montar iel andrez solar cun agid d'indigens parquegl ca quels ston la finala ear saver vagnir a frida cun quel.

«Alura e'gl sto da ponderar tge material a nus duvra. A tgi ca furneschi quel. Ansasz vessan quels ca vevan fatg l'amprema etapa gieu da far quella lavur. Mo iel davos e quegl vagnieu tut sen me sco egn lavegnà», gi Hassler. Iel material e vagnieu furnieu tut digls Stadis Unieus.

Egn acumpagneader cumpetent

«Curt suainter ve jou raquinto digls meas plans a mieus colega Christoph Baumann. Ad el mi à amparo sch'jou duvrassi ànc egn gidànter.» Els en peia sacunvagnieus da far que vieadi da lavur an dus iel schaner a favrer da quest on. «Jou sund sto fetg cuntaint c'el à acumpagnieu me, ascheia vev'jou egn um zund cumpetent par gidar.»

Ascheia eni viageus, gl'amprem an la Republica Dominicana par ànc visitar egn amitg. Da Santo Domingo eni sarandieu cugl bus a Port-au-Prince. Iel Hôpital d'Albert Schweitzer (HAS) satgata a Deschappelles var tres uras da vieadi agl nord da la tgapitala, agl district Artibonite, noua ca Maibach e activ davent digls 1996. «Cur ca's earan rivos a là vaina antschiev fri dabort cun las lavurs», gi Hassler, «suainter easser s'acclimatissos.

Gl'amprem vaina gieu da masirar igls tetgs a s'andrizar par luvrar. Iel material eara dantant rivo. Cun la planisaziùn da la savunda etapa digl andrez solar vevan antschiev qua. Mo qua vevan dessignieu plans me da gries parquegl ca vagn dalunga vieu c'igl vigni tutegna betg ad ir ascheia sco planiso. La planisaziùn an detagl vaina fatg liaint. Iel Christoph e fetg verso da dessignear cun CAD. El à luvro bleav ved igls plans. – Alura vaina antschiev a montar igls panels a paralelameing planisava' l'anavànt. Nus vevan var 30 luvraints indigens sco gidànters, peia luvraints ple c'avunda. Mo iel luvrar liaint e natiralmeing digl tut diferaint da quel da qua. Da prinzipi antschevan la damàn a las sis; luvranv antoca las endesch, a da las duas antoca las sis da la sera. Las sis da la damàn catsch'igl gis. Iel vevan gest cler, a la sera a las sis vevan iel stgir an poca peaza. Nus vagn stueiu nizegear iel cler digl gi. Mo da miezgi fagevan tres uras possa, partge alura e'gl enor-mas caliras a strusch da luvrar.» Mo la calira eara betg iel sulet problem. Iels luvraints indigens vevan gl'amprem ànc d'amprender da luvrar cun maschinas. «I savevan betga co taner egn maschina, co furar rusnas, co tagliar fier. Quegl vaina tut stueiu mussar ad els. Mo alura e'gl ieu anavànt fri pulit.»

Dublagieu la prestaziùn solara

Malaveta à l'iel Christian tgapo la punta trànteraint, ascheia c'igl Christoph à stueiu far anavànt sulet par egn'eanda. «Cur ca sund puspe sto ampo se da tgieu vaina alura fito las lavurs a mess an funcziùn iel andrez.» Iel avantatg da luvrar là eara c'igls tetgs digl spital en tetgs da culmar fatgs da betùn. «An tut vaina monto 748 panels. Egn modul fotovoltaic masira var 1,6 m², quegl dat var 1200 m² ca nus vagn plazo, tandieu tut igls cabels a mess an funcziùn iel andrez ansemel cugls indigens.» Egn'otra difficultad eara da survagnir toca mancanta liaint. «Mintgatànt vevan dad ir par urden ca mantgeava. Quegl fagevan cun egn jeep ad an cumpagneia d'egn indigen. Parquegl c'ign tgate là tocanaglia betg aschi datier sco tier nus – qua vas dabot ora Tusàn par strubas – là stuevan adigna gest ir a Port-au-Prince near an egn oter martgieu. Alura eran puspe stos egn gi davent da la lavur. Mo quegl ca nus vevan planiso da far eassan sto agl cass da realisar tut ad uras.» Uss e la savunda fasa digl project solar fitada a passa egn miez on an funcziùn. El vevan survigilo sen veia electronica da la Hassler Energia Alternativa SA near da la fatschenda tudestga. Iel dat prest nigns incaps, mo sch'i dess egn tal scrivessani agls Hasslers par dumandar par cunzegl. Betga me la controla vevan fatg da la Svizra anor, iel antier andrez solar e vagnieu pajieu da sponsurs svizers. Mo iel andrez e uss aschi fearm c'el produtgescha duple curaint ca quegl c'igl vevan duvro or pigl gi. Parquegl vevan quel acumulo actualmeing an 1214 batarias. Mo quegl tanscha betga. An la proxima fasa vut iel, savund Maibach, augman-

Póssa maritada suainter c'igls amprens panels earan montos.

FOTOS MAD

tar que diember a 2500 batarias par garantir l'illuminaziùn da notg. «Avànt aver iel andrez solar duvravani par pressapoc egn miez miliùn dollars me par cumprar diesel par far ir igls generaturs pigl antier spital. Iel spital sez e fri egn grànd complex cun passa 100 bietgs. Quegl e scolars, zenters da terapeias a tgeas pigl personal. Quegl e sco egn vischnànca. Quell'energeia searva pigl antier areal. Schiglio dat iel ni forza electrica ni ret sco tier nus. Parquegl e'gl blears da la vischnànca ca vagnan a cargear lur telefonets near lur cazolas. Iels noss luvraints, cur c'i vagnevan, ancurevan gl'amprem besclas par cargear lur telefonets a glischs. Near ear oters da la vischnànca ca vagnan a saprofiteschan da la glich electrica: Sculars ca vagnan a far leztgas near ligian anzatge par scola sut las cazolas digl spital. Iel HAS e propi egn zenter betga me par madaschegna, mobagn ampo par da tutas sorts lavurs: Els ànc egn searareia, ànc egn luvratori par luvrar cun fier a cun lena. Sch'egn a rut anzatge, sco p. ex. egn velo, egn sadlut, egn padeala, alura radini quegl ad iel vevan pino. Cugl andrez solar schlargieu riva iel spital ad egn'autonomia da var 50%, la measadad digl consum e energeia solara, ascheia ca tut funcziùna 12 uras sainza generaturs. Cun las novas batarias acumulainsa ànc egn'eada 10–15%, ascheia ca's eassan 60–70% autonomas. Quegl vut gir c'i spargnan passa 200 000 fràncs ad on par cumprar diesel. Quels daners pon vagnir investieus par la madaschegna. Partge par nus eara quegl schon sto schocànt da vaser tut quella povradad», raquenta Hassler.

Spital porscha me tgira medizinala

«Iel spital sez e natiralmeing anzatge oter c'egn spital tier nus. Quel porscha me tractamaint medizinal, otra tgira ànc igls paztgaints nigra: I survignan nut da magliar. Par da quegl ànc igls cunfamigliars da procurar. Quegl munta ca mintga paztgaint vevan tgiro d'egn'otra parsùna, par ordinari egn paraint, ca varda dad el, ca dat da magliar ad el, lava el a gida

far igls basegns. Da magliar agl spital survignan me igls unfants sutnutrieus. Par quegl à'gl egn tgadafiac par cuschinar da magliar aposta par quels. Là musani ear a las mammas da quels unfants da cuschinar, near tge c'e bien da dar da magliar ad els. La grànda part da tut iel spital e la clinica par unfants. Mo iel vevan natiralmeing mintga gi glied c'anguiera agid medical. An las vischnànca da muntogna isoladas magna iel HAS seat staziùns medicalas, schinumnos Dispensaires. Sch'anzatgi e malsàn anzanosas va' tier quella staziùn. Quella organischescha alura iel tractamaint agl spital sch'igl e da basegns. Normalmeing aintran igls paztgaints iel gliendasgis. Alura e'gl quegl da 100 near passa parsùnas. Quels statan an colona, schon davent da la damàn a las sis. Alura mintgegn ca vevan registro. Quegl cuza antoca la sera las 10.00. A sch'igl tanscha betga dormani sut egn plànta a vagnan la damàn sessur ànc egn'eada. Paztgaints à'gl tants. Quegl e adigna fulano plagn, vut gir igls zulers en plagns, ordafora sut la pendla, sut igls pumers à'gl paztgaints. Ordafora scheni sen matrazas. La temperatura tgòlda e betg iel problem, me la plievgia.

Agl HAS e'gl ear egn clinica par pagliolànca noua ca quellas duns vagnan c'àn problems cun parturir unfants. Quegl e tut aviert. Iel e forza egn tenda near egn pare trànter las partiziùns. Nus targevan aint cabels a dasperas earan las duns ca parturevan lur pops. Nus earan adigna d'amiezagn. Blearas geas earan schocos da tut quegl. Blearas gea stuevan ear rir.

La populaziùn viva par grànda part an baitas da sturz near d'arscheglia. Quellas ànc ni aua ni forza electrica, a nigra cumoditad. Quella glied e betg andisada d'ir segl hisli agl spital. La higiena e me rudimentara. A dasperas targevan nus aint cabels. Da quellas tgossas dev'igl mintga gi. Alura e'gl ear blears ca moran. Las baras zugliani an egn tela, sura a sut leiani quellas a deponan ellas an egn zuler. Nus vevan savens da passar là. Quegl

eara schon betg aschi sempel da vartir. Sch'ign veza co iel funcziunescha là a co iel funcziunescha tier nus ancorsch'ign pèr la grànda lètg. Da l'otra vart e'gl schon da gir c'igl HAS sa gidar a fetg bleara glied. A tuts c'àn da prinzipi da pajear near dar anzatge pigl tractamaint. Quegl po easser daners near naturalias sco gagliagnas near verdura. Sch'i ànc propi nut dat iel egn survetsch sozial, là survignani buns par magliar. Iel dat ear scolas ear agl zenter HAS. Quegl e egn fetg grànd complex, ign pudess gir egn vischnànca par saseza.

Iel diember da paztgaints variescha ear adigna. Digl tearatriebel ànc survagnieu an en gi 1000 greavameing blas-sos. Quels ànc stueiu meter noua c'igl eara, sut la pumera a dapartut. A da quels c'earan traplos anzanoua ànc stueiu amputar tgombas a bratscha. Par la paja ànc biageiu egn luvratori par far protesas. Tuts quels c'àn stueiu amputar membra ànc survagnieu egn protesas. Que luvratori dat iel ànc adigna parquegl ca blears ston dantant midar protesas, igls unfants ca creschan, otras c'en rutas.» Savund las infurmaziùns digl HAS ànc tracto agl spital iel on passo 4538 unfants a 9820 carschieus. «Iel HAS ocupescha var 500 colavuraturs, igls blears indigens, cun exzeziùn da la grànda part digls miedis. Mo alura à'gl adigna ear voluntaris d'orvart ca lavuran là par egn pèr mains. Par exaimpel egn'equipa d'Atlanta, USA, d'egn grànd spital, egn grupa da chirurgs va mintg'on a Haiti par 10 gis. Quels vagnan, fan me operaziùns a penan ossa ruta. Nus stevan ansemel cun els cur ca's earan là. I vevan valischas cun els cun liaint tut igls aparats basignevels, la fieramainta, maschinas a strubas a tut. Quels operavan practicameing gi a notg. Lu vevan bleara glied cun giss, ear tals cun giss improvisos cun egn toc len.

Egn maschada da glied, lungatgs a cardientschas

Sch'igl e glied da tants naziùns sara'gl difizil da sacapir. «Ea, par nus ear'igl lungatg anzatge spezial», cunferma Christian. «Da prinzipi dascurani franzos. Mo trànter els bagliafanti creol, quegl e egn maschada trànter franzos a lungatgs africans. Partge igls Haitians en deszendents da sclavs africans.

Alura dat iel ànc diferaintas cardientschas. Blears en miez woodoo, miez catolics near d'otras religiùns. Baselgias à'gl dapartut a tuts ca van adigna a baselgia. Quegl e fetg impurtant par els. Gest sco iel tschever. Quel à egn grànda tradiziùn là. Blears impiegos statan alura egn gi a tgea, van a tschever anstanz da vagnir a luvrar agl spital. Egn miedi à parfegn fatg la proposta da sarar iel spital da tschever. Sarar iel spital muntass dantant c'igl fuss sempelmeing nign d'anturn, mo igls paztgaints fissan là tutegna, me sainza tgira.»

Qua vevan andamaint ànc egn oter evenimaint a Christian: «Rivos là vaina gl'amprem gieu egn grànda sasida: I pretandevan da nus egn plan da lavur ordavànt. Alura vaina fatg egn tarment plan. (Iel davos vevan planiso egn grànda festa, natiralmeing.) Nus vagn peia preschanto iel noss plan agls respunsabels, mo quels vaina suainter mena ple vieu. Mo avànt vev'jou amparo els: Tge fagiains partutgànt la sirtad segl tetg cun tanta glied? Alura ànc raspundieu: Quels ca cupetgan gio' digl tetg survignan nigra pajaglia ple. Ad alura e quel tema sto liquido. Par cletg nign c'e curdo gio' digl tetg. I en betga fetg òlts, mo par dar giou earani òlts avunda», concluda Christian Hassler c'e gea a la tscheartga par saptarzipar d'egn oter project d'agid pigl Tearz mund, digl qual el vut partizipar egn oter on.

Par duple infurmaziùns ad eventualas donaziùns e recumandada la pagina www.hopitalalbertschweitzer.org

Andrez solar segls tetgs digl HAS suainter ca Christian Hassler, Christoph Baumann a lur squadra vevan instalo 1200 m² panels.